

Enneagram'dan Dokuz Tip Mizaç Modeli'ne: Bir Öneri

Enver DEMİREL YILMAZ¹

Bezmialem Üniversitesi

Özge ÜNAL³

İstanbul Eğitim ve Araştırma Hastanesi

Ali Görkem GENÇER²

Başakşehir Devlet Hastanesi

Ömer AYDEMİR⁴

Celal Bayar Üniversitesi

Öz

Mizaç, karakter ve kişilik kavramları, bireyler arası farklılıkları konu alan birçok disiplin tarafından ele alınmaktadır. Birbiriyle ilişkili ancak farklı olan bu kavramlar, sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Enneagram Sistemi'nin yorumlanmasıyla oluşturulan yeni bir mizaç modeli olan Dokuz Tip Mizaç Modeli (DTMM); bu kavramların tanım, sınır, kapsam ve birbirleriyle ilişkilerini açıklamanın yanı sıra hem bireyler arası farklılıkların hem de bireyin kendi içindeki değişimlerin incelenmesine yönelik yeni bir perspektif sunmaktadır. Bizler bu yazıyla; Enneagram ile DTMM arasındaki benzerlik ve farkları, dokuz temel mizaç tipi ve bu tiplerin stres ve rahatlama durumlarında sergiledikleri normalden farklı davranış ve tutumları açıklamaktayız. Aynı zamanda DTMM'yi, insan davranışlarının nedenlerini açıklayabilecek, psikiyatri, psikoloji ve eğitim alanlarında hem araştırma hem de pratikte kullanılacak yeni ve bütüncül bir model olarak öne sürmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Mizaç, Karakter, Kişilik, Dokuz Tip Mizaç Modeli

Giriş

Tarih boyunca insan davranışlarının nedenlerini anlamak ve bireyler arası farklılıkları açıklamak, psikolojinin temel konusu olmuştur. Bu neden ve farklılıkları mizaç kavramı ile açıklayan Hipokrat ve Galen'in beden sıvılarıyla ilişkilendirdikleri dört mizaç yapısından günümüze dek, mizaç ve kişilikle ilgili birçok çalışma yapılmıştır (Rothbart ve ark., 2000; Clark, 2005). Mizaç ve kişilik kavramları, araştırmacılar tarafından sıklıkla birbirinin yerine kullanılan ancak birbirinden farklı kavramlardır (Hall ve ark., 1997). Mizaç yapısal, genetik ve biyolojik temele dayanan tavır ve davranışları işaret eder (Goodwin & Jamison, 1990). Kişilik ise; bir kişinin fiziksel ve sosyal ortama etkileşme biçimini tanımlayan düşünce, duygu ve davranışın ayırt edici ve karakteristik örüntüleri olarak tanımlanmaktadır (Atkinson ve ark., 1999). Mizacın biyolojik bir alt yapısı olduğu ve kişilik özelliklerini şekillendirdiği görüşü, güncel klinik çalışmalarla desteklenmektedir (Kazantseva ve ark., 2009; Shine, 1998; Rothbart & Ahadi, 1994). Caspi ve ark. (2003) mizaç özelliklerinin yetişkinlikteki kişilik özellikleriyle ilişkisini konu alan çalışmalarında, çocukların 3 yaşındaki davranış stillerinin 26 yaşındaki kişilik özellikleri ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Mizaç ve kişilik özelliklerinin bilimsel yöntemlerle incelenmesi, Allport'un psikolojide ayırıcı özellik (trait) kavramını kullanmasıyla başlamıştır (Schultz & Schultz, 2002). Ayırıcı özellik, zaman içinde durağanlık gösteren, farklı durumlar içinde aynı tarzda davranma eğilimini ifade etmektedir (McAdams, 2009). Günümüzde ayırıcı özellikler kategorik ya da boyutsal olmak üzere iki farklı yaklaşımla değerlendirilmektedir (Taymur & Türkçapar, 2012). Kategorik yaklaşım, ayırıcı özellikleri var ya da yok şeklinde değerlendirmekte ve temelde benzer özelliklere sahip bireylerin aynı grupta sınıflandırılabileceğini öne sürmektedir. Aynı zamanda kaç insan tipi olduğunu ve bireylerin hangi tipe ait olduğunu belirlemektedir. Boyutsal yaklaşım ise, bireylerin belirli bir ayırıcı özelliğe ne derece

¹ Psikiyatrist, Enver Demirel Yılmaz, Bezmialem Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, enveryilmaz6@yahoo.com.tr

² Psikiyatrist, Ali Görkem Gençer, Başakşehir Devlet Hastanesi, Psikiyatri, gorkemgencer@gmail.com

³ Psikolog, Özge Ünal, İstanbul Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Nöroloji, psk.ozge.unal@gmail.com

⁴ Psikiyatrist, Ömer Aydemir, Celal Bayar Üniversitesi, Psikiyatri, soaydemir@yahoo.com

sahip olduğunu ve iki uçtan hangisine daha yakın olduğunu belirlemektedir (Shedler & Westen, 2004; Burger, 2006). Mizaç ve kişiliğe boyutsal yaklaşan güncel modeller; Costa ve McCrae'nin Beş Faktör Kişilik Modeli (BFM) (1990) ve Cloninger'ın yedi faktörlü Psikobiyolojik Kişilik Modeli (PKM) (1993)'dir. Kategorik modeller arasında ise Akiskal'ın beş kategoriden oluşan Afektif Mizaç Modeli (AMM) (1987; 1998) öne çıkmaktadır.

Bu modellerin dışında, insanların kategorik olarak dokuz farklı kişilik tipine ayrıldığını öne süren, benliğin mekanizmalarının çözümlenmesi ve anlaşılmasında kullanılan geleneksel bir sistem olan Enneagram, tutarlı ve bütüncül bir kişilik modeli olmaya adaydır (Palmer, 1991). Ortaya çıkış ve kaynağı hakkında çeşitli varsayımlar öne sürülen ve sözel aktarımla bugüne ulaştığı bilinen Enneagram, 20.y.y.'ın yüzyılın ikinci yarısında İchazo ve psikiyatr Naranjo'nun katkılarıyla bir kişilik tip modeline dönüşmüştür (Riso, 2003).

Enneagram'ın kişilik tiplerini bilimsel olarak belirlemek amacıyla Zinkle (1974), Randall (1979), Wagner ve Walker (1983), Cohen ve Palmer (Palmer, 1988), Riso ve Hudson (1999) psikometrik çalışmalar yapmışlardır. Ancak bu ölçeklerin psikopatolojik, nörobiyolojik ve terapötik yaklaşım alanlarında kullanımı sınırlıdır. Yapılan çalışmalar daha çok aile terapileri ve iş dünyası alanında yoğunlaşmaktadır (Perry, 1997; Arthur, 2008). Enneagram Sistemi'nin kavramları ele alış, yöntemsel yaklaşım ve odaklanma alanlarının revize edilmesi sonucu yeni bir perspektifle öne sürdüğümüz Dokuz Tip Mizaç Modeli (DTMM)'ne dayanan, mizaç tipleri ile psikopatoloji, nörobiyoloji ve terapi yaklaşımları arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla (Dokuz Tip Mizaç Ölçeği(DTMÖ)) geliştirilmiştir (Yılmaz, 2011; Yılmaz ve ark., 2014).

Bu çalışmanın amacı, a)daha önce bir mektupla duyurduğumuz DTMM'yi yeni bir mizaç modeli olarak önermek (Yılmaz ve ark., 2011), b) DTMM perspektifinde; mizaç, karakter ve kişilik kavramlarının tanım ve ele alınışına katkıda bulunmak, c) Dokuz temel mizaç tipi ve bu tiplerin stres ve rahatlama durumlarında sergiledikleri normalden farklı davranış ve tutumlarını açıklamak d) DTMM'nin olası kullanım alanlarını tartışmaktır.

Enneagram Sistemi Yeni Bir Mizaç Modeline Dönüşebilir Mi?

Çalışmamızın bu bölümünde; Enneagram'ın kavramları ele alış, tipleri tanımlayış ve kuramsal yaklaşımı DTMM ile karşılaştırmalı bir biçimde değerlendirilecek ve Enneagram'ın yeni bir mizaç modeline dönüşüp dönüşmeyeceği kritik edilecektir.

a) Kişilik mi?, Mizaç mı?

Enneagram Yunanca'daki "ennea"(dokuz) ve "grammos"(noktalar) kelimelerinden oluşmaktadır (Palmer, 1991). Bu noktaların her biri bir kişilik tipini temsil etmektedir (Wagner & Walker, 1983). DTMM (Yılmaz, 2010; Yılmaz ve ark., 2011), Enneagram'ın kişilik tiplerinin, güncel literatüre uygun olarak, doğuştan itibaren var olan, yaşam boyu değişmeden kalan ve kişiliği meydana getiren mizaç tipleri olarak tanımlanabileceğini ileri sürmektedir (Rothbart ve ark., 2000; Clark 2005). Ayrıca, doğuştan gelen ve yaşam boyu değişmeden kalan "statik" mizaç özellikleri (Strelau, 2002) ile genetik ve biyolojik eğilimlere, sosyal deneyimlere, değişen çevresel koşullara ve dış etkilere bağlı evrimsel bir süreç olan "dinamik" kişilik görünümleri arasındaki keskin farklılığı vurgulamaktadır (Plomin & Caspi, 1999; Caspi & Roberts, 2001).

b) Tiplere Yaklaşım

Enneagram, bireylerarası farklılıkları, dokuz farklı kişilik tipiyle açıklamaktadır. Tipler, 1'den 9'a kadar olan rakamlara karşılık gelen, ön planda olan sıfatlarla tanımlanmaktadır: 1. Reformcu, 2. Yardımsever, 3. Motive eden, 4. Bireyci, 5. Araştırmacı, 6. Sadık, 7. Coşkulu, 8. Lider, 9. Barışçı (Riso,2003). Bizim perspektifimize göre, Enneagram'ın, kişilik tiplerini ön plandaki sıfatlar ile tanımlayan yaklaşımı sınırlandırıcıdır. Örneğin, Enneagram'da tip 1 kişilik "Reformcu" olarak isimlendirilmektedir. Ancak bu mizaç tipindeki her bireyde reformcu olma özelliği aynı derecede baskın değildir. Bazı tip 1 bireylerde, mükemmeliyetçilik, idealistlik v.b. gibi diğer sıfatlar daha ön planda görülebilmektedir. Bizler, Goldsmith ve ark. (1987)'in de belirttiği gibi, mizacın tek bir özellik

üzerinden tanımlanamayacağı görüşündeyiz. Dolayısıyla mizaç tipleri, her tipi simgeleyen rakam ve tipe özgü bir sıfat yerine, o tipi oluşturan bütün özellik ve sıfatlarla bir arada değerlendirilmelidir (Yılmaz, 2011). Bizim yaklaşımımıza göre, her bir mizaç tipi, tipi simgeleyen rakama ek olarak, tipe özgü tüm traitlerin bir araya gelmesinin temelinde yatan arayışı açıklayan ve tipin varoluşsal pozisyonunu tanımlayan ana yönelimi ile isimlendirilmelidir. Örneğin, DTM1 mizacını "kusursuzluk arayan" olarak isimlendirirken, bu varoluşsal arayış/pozisyon altında o tipe ait tüm traitlerin toplanabileceğini öne sürmekteyiz. Ayrıca bizler Enneagram'ın tipleri oluşturan sıfatları aynı düzeyde ele alan yaklaşımından farklı olarak, her bir mizaç tipinin; Eysenck (1998)'in kişiliğin hiyerarşik örgütlenmesi yaklaşımına paralel biçimde, 1) ana yönetime karşılık gelen birincil trait, 2) birincil traitle çok yakından ilişkili olan ve destekleyen ikincil traitler ve 3) ikincil traitle ilişkili olan ve destekleyen üçüncül traitler olmak üzere üç düzeyde ele alınabileceğini öne sürmekteyiz (Şekil 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9).

c) Sağlıklı-Sağlıksızlık

Enneagram her bir kişilik tipini sağlıklı, ortalama ve sağlıksız olmak üzere üç ayrı seviyede değerlendirmektedir (Örneğin; sağlıklı tip 1, ortalama tip 1 ve sağlıksız tip 1). Enneagram'a göre sağlıklılık, kişinin tüm evrenle uyumlu bir olgunlukla kendi özüne ulaşmasıyla, sağlıksızlık, bireyin duygusal açıdan uyumsuz ya da nevroitik özellikler göstermesidir (Riso & Hudson, 2000). Bizler, Enneagram'da bireylerin, erdem ve olgunluğa dayanan, gündelik hayattaki bilinç düzeyinin üzerinde bir farkındalıkla ortaya koydukları kişilik görünümünün sağlıklılık seviyesiyle ifade edilmesi görüşüne karşı çıkmaktayız. Bize göre, mizaç tipleri olumlu ve olumsuz, yetenekli ve yeteneksiz tüm özellikleri ile yalıdır ve bu nedenle sağlıklılık-sağlıksızlık açısından aynı seviyede değerlendirilmelidir. Mizacın kişilik görünümü ise, Frances (1982)'in de belirttiği gibi, psikopatoloji ile normal tutum ve davranışları aşan bilgelik arasındaki geniş skalanın yansımasıdır. Bir birey aynı gün içinde bile, Enneagram'ın öne sürdüğü sağlıklı, ortalama ve sağlıksız hal ve tutumları yaşantılayabilir.

d) Stres ve Rahatlama Durumları

Enneagram, bireylerin normal durumlar dışında, stres ve rahatlama durumlarında, temel kişilik tipinden farklı kişilik tipine ait özellikler sergilediklerini öne sürmektedir. Enneagram'a göre bireylerin stres durumunda sergilediği özellikler, o bireyi sağlıksızlık seviyesine yaklaştıran ayrışma hattını, rahat durumlarda sergilediği özellikler ise, kişiyi sağlıklılık seviyesine yaklaştıran bütünleşme hattını ifade etmektedir (Palmer, 1991). Bize göre, Enneagram sistemindeki bütünleşme ve ayrışma hatları, mizacın salınabilirlik özelliğiyle bağlantılı olarak (Kesebir, 2002; Goldsmith ve ark., 1987), kişilerin stres ve rahat durumlarında niçin farklı davrandıklarını açıklayabilir. Ancak bizler bu kavramların sağlıklılık ve sağlıksızlıkla ilişkilendirilmeden, stres ve rahat yanıtı olarak ele alınması gerektiği görüşündeyiz. Bireyin tüm bu durumlara karşı geliştirdiği yanıtlar, kişiliğin bütünlüğünü sağlayan kompensatuar mekanizmalardır.

e) Kanat Etkisi

Enneagram, bireylerin temel kişilik yapılarının yanında, insan davranışlarının çeşitliliğinin açıklanmasına katkıda bulunan "kanat kişilik" adı verilen bir kavram öne sürer (Palmer, 1991). DTMM'de temel kişilik yapısına ciddi bir etki ve katkı sağlayarak tiplerin çeşitlenmesine neden olan ve etkinliği kişiden kişiye değişen kanat kişilik kavramının, insanın biricikliğinin açıklanmasına katkı sağladığı konusunda Enneagram ile aynı fikirdedir. Ancak DTMM'de bu kavram, "kanat mizaç tipi" olarak ele alınmaktadır (Yılmaz, 2010).

f) Odaklanma Farklılıkları

Enneagram'ın insana bakışında, psikolojik ve ruhsal (psikosprituel) farkındalık yönüne yaptığı vurguya karşın (Arthur, 2008; Bland, 2010) DTMM, insanı daha çok psikolojik ve bedensel (psikosomatik) yönüyle ele almaktadır. Ayrıca DTMM, mizaç tipleri ve bu tiplere ait özellikler ile psikopatolojik belirtiler ve psikiyatrik tanı-tedavi stratejileri arasındaki ilişkiye daha yoğun bir biçimde odaklanmaktadır. Bununla birlikte, mizaç yapıları ile psikolojik (normal ve psikopatolojik)

süreçler ve biyolojik yapı arasında kuramsal bir neden - sonuç ilişkisi kurmayı amaçlamaktadır (Yılmaz, 2011).

Sonuç olarak Enneagram; mizaç, karakter ve kişilik kavramlarının tanım, içerik ve birbirleri arasındaki ilişkiden bahsetmemektedir. Öne sürdüğü dokuz kişilik tipinin özelliklerini mizaç ve kişilik kavramları açısından bir kavram kargaşasıyla ortaya koymaktadır. Ayrıca Enneagram, tipleri ayrıntılı ve bütüncül bir biçimde ortaya koysa da, bilimsel dayanakları görece zayıf bir sistemdir. Enneagram'ın revize edilmesiyle oluşturulan ve psikometrik bir ölçüm aracına sahip olan DTMM, bilimsel temellere dayalı yeni bir mizaç modeli olmaya adaydır. (Tablo 1)

Tablo 1.

Enneagram ve Dokuz Tip Mizaç Modeli Arasındaki Farklar

Enneagram	DTMM
Temel ve kanat tiplerin "kişilik tipi" olduğunu kabul etmektedir.	Temel ve kanat tipleri "mizaç tipi" olarak öne sürmektedir.
Mizaç, karakter, kişilik kavramlarının tanım, içerik ve birbirleri arasındaki ilişkiden bahsedilmemektedir.	Mizaç, karakter, kişilik kavramlarının tanım, içerik ve birbirleriyle ilişkileri ayrıntılı biçimde tanımlanmaktadır.
Bireyleri kişilik tipleriyle tanımlamaya odaklanmaktadır. Dolayısıyla bireyin biricikliği konusunda sınırlayıcı bir yaklaşıma sahiptir.	Bireyin biricikliği kavramına önem vermektedir.
Tipler, tipi simgeleyen rakama ek olarak o tipe özgü en öncelikli sıfatla isimlendirilmektedir.	Tipler, tipi simgeleyen rakama ek olarak, tipe özgü tüm traitlerin bir araya gelmesinin temelinde yatan arayışı açıklayan ve tipin varoluşsal pozisyonunu tanımlayan ana yönelimi ile isimlendirilmektedir.
Tipleri oluşturan sıfatlar aynı düzeyde ele alınmaktadır.	Tipleri oluşturan traitler; birincil, ikincil ve üçüncül traitler olarak üç düzeyde ele alınmaktadır.
Kişilik tiplerini sağlıklı, ortalama ve sağlıksız olmak üzere, üç ayrı seviyede değerlendirmektedir.	Mizaç tiplerini olumlu ve olumsuzluğa açık özellikler olarak, tek bir seviyede ele almaktadır.
Ayrışma-Bütünleşme hatlarından bahsetmektedir.	Stres-Rahat hatlarından bahsetmektedir.
Psikolojik ve ruhsal (psikosprituel) alanın farkındalığına yönelik çalışmalara odaklanır. Psikosomatik yapı ve bilimselliği yeterince göz önünde bulundurmaz.	İnsanın ruhsal (spritüel) boyutunu reddetmeden, bilimsel alanın sınırları içinde değerlendirilebilecek psişik ve bedensel (<i>psikosomatik</i>) yapıya odaklanmaktadır.
Enneagram, kişilik tipleri ile nörobiyolojik yapı arasındaki ilişkiye odaklanmamaktadır.	Mizaç yapıları ile nörobiyolojik yapı arasında bir ilişki kurulabileceğini öne sürmektedir.
Bilimsel olarak geçerlik ve güvenilirliği kanıtlanmış güncel bir ölçeğe sahip değildir.	Bilimsel olarak geçerlik ve güvenilirliği kanıtlanmış bir ölçeğe sahiptir (DTMÖ).

Enneagram Sisteminin Problematikleri

Bir olgunun bilimsel olarak açıklanabilmesi, öncüllerini veya onunla birlikte yer alan değişkenleri tündengelimci ya da tümevarımcı bir yaklaşımla, nesnel ve sistematik biçimde ele almakla mümkündür. Tündengelimci yaklaşım basitçe, tekil olguların doğru olduğu kabul edilen bir kuramdan yola çıkılarak açıklanması olarak tanımlanabilir. Tümevarımcı yaklaşım ise, tekil olgular arasındaki tekrar, süreklilik ve benzerliklerden yola çıkar ve o tekil olguların tümü için geçerli olabilecek genel ifadelere ulaşma çabası olarak tanımlanabilir. Ancak tüm olguları tek tek deneme imkanı bulunmadığından, tümevarımcı yaklaşımla elde edilen sonuçlar bir kesinliği değil, yalnızca bir olasılığı ifade etmektedir (Aslankara ve ark., 2006).

Psikolojiyi de içine alan modern bilim, uzunca bir süre yalnızca nicel, gözlenebilir ve tekrarlanabilir verileri bilimsel olarak kabul eden katı pozitivist paradigmanın hâkimiyeti altında kalmıştır (Kuş, 2007). Bununla birlikte, gözlenebilir ve denenebilir olmayan bilgiyi bilimsel olarak kabul etmeyen pozitivist yaklaşım dahi, aksiyomlara (ispatlanmaksızın kabul edilen temel önerme) dayanmaktadır. Bu aksiyomlardan yola çıkarak oluşturulan teoremler sınanarak doğrulanır ya da yanlışlanır (Dikeçligil, 2010).

Sezgisel, akli ve felsefi aksiyomlara dayanarak oluşturulan teoremlerin yaşamda birçok karşılığı bulunmaktadır. Örneğin; İtalyan matematikçi Fibonacci, 1'den başlayarak her bir rakamın kendisinden önce gelen rakamla toplanmasından oluşan bir sayı dizisi tanımlamıştır. Fibonacci serisi olarak bilinen bu teorik sayı dizisinin insan vücudu, bitki ve hayvanlarda karşılığının bulunduğu gözlenmiştir. Aynı zamanda bu sayı dizisine dayalı olarak bulunan "altın oran" da (örneğin insan anatomisinde görülebilen) yine aynı aksiyoma dayanmaktadır (Livio, 2003; Gardiner, 2012; Packiriswamy ve ark., 2012).

Fibonacci sayıları örneğinde olduğu gibi bizler de, tipleri ve dinamikleri ilgi çekici olan Enneagram sisteminde; tiplerin çember üzerindeki sıralanışı, stres-rahat hatları ve kanat etkisine dair kabullerin de bir aksiyom olarak ele alınabileceği görüşündeyiz. Pisagor'un 3 ve 7 kanunu ile Enneagram arasında bir ilişki olabileceğine değinen Bland (2010) ve matematiksel metodolojilerden yararlanmanın sistem dinamiklerinin açıklanmasında önemli katkılar sağlayabileceğini düşünen Edwards (1991) gibi bizler de, kanat etkisi, stres ve rahat hatları kavramlarının multidisipliner bir yaklaşım ve metodolojiyle (psikoloji, matematik, felsefe v.b.) açıklanabileceği görüşündeyiz.

Dokuz Tip Mizaç Modeli (DTMM)

DTMM' Ye Göre Mizaç, Karakter ve Kişilik Kavramları

Eysenck ve Gray, mizaç ve kişiliğin aynı şeyi ifade ettiğini dolayısıyla ayrı ayrı tanımlanmalarının gerekli olmadığını ileri sürmüşlerdir (Strelau & Angleitner, 1991). Michael (1987), Strelau (2002) ve Endler (2006) gibi birçok araştırmacı ise, bu kavramların ayrı ayrı tanımlanmaları gerektiği görüşünü savunmaktadır. Bizler bu kavramların ayrı ayrı tanımlanması gerektiği savını desteklemekteyiz. Buna ek olarak, karakter kavramının da bu kavramlar bağlamında tanımlanması gerektiğini savunmaktayız. Bu kavramlar; bireyin doğumundan itibaren tüm gelişim sürecinde etkili olan, sınır ve ilişkileri ortaya konulması gereken kavramlardır. Bu bölümde mizaç, karakter ve kişilik kavramlarını, güncel literatürle karşılaştırarak ele alacağız. Ardından DTMM'nin öne sürdüğü stres ve rahat hatları ile kanat mizaç etkisini açıklayacağız.

Rothbart ve ark. (2000), kişiliği anlamakta mizaç özelliklerinin önemine dikkat çekmektedir. Buss ve Plomin (1975), mizaçın kalıtsal yollarla aktarıldığına, değişmezliğine ve gelecekteki kişilik görünümünün de bir belirleyicisi olduğuna işaret etmektedirler. DTMM, mizaç özelliklerinin yapısallık gösterdiği ve değişmediği görüşüne katılmaktadır. DTMM'ye göre mizaç; doğuştan gelen, kendine özgü motivasyon, arayış ve algı öncelikleri olan, değişmeyen özelliklerden oluşan yapısal bir çekirdektir (Yılmaz, 2010). Birçok araştırmacı mizaç kavramının, kişiliğin altında ve kişilikten farklı; doğuşsal, yapısal ve aktarılabilir temel karakteristikler olduğu görüşünde uzlaşmaktadır (Kesebir, 2002). Ancak Costa ve McCrae (1995), doğuştan gelen, değişmeyen, düşünce, duygu ve

davranışlardaki kişisel farklılıkları ifade eden özelliklerin mizaç özellikleri değil, kişilik özellikleri olduğunu öne sürmektedir. DTMM, Costa ve McCrae'nin "kişilik" olarak tanımladıkları doğuştan gelen ve değişmeyen özelliklerin, "mizaç" özellikleri olarak ele alınması gerektiğini öne sürmektedir. DTMM'ye göre kişilik; mizaç traitlerinin yaşam içerisinde üzerinde etkide bulunamadığımız, "içsel/doğuştan gelen" (zekâ, cinsiyet, genetik yapı, yaş, biyolojik özellikler v.b.) ve üzerinde kısmen etkide bulunabildiğimiz "dışsal/çevresel" (aile, eğitim, sosyal çevre, yaşanan olaylar, kültür, inanç v.b.) faktörlerle etkileşmesi sonucu oluşan, "duyumsal, hareketsetel, duygusal, bilişsel işleyiş ve görünüm"ün tamamıdır (Yılmaz, 2010). Yani mizaç bir çekirdeğe benzetilecek olursa, kişilik o çekirdekten meydana gelen ağaca, karakter ise ağacın belirgin ve güçlü dallarına benzetilebilir. Dolayısıyla kişiliğin programı, mizaç denen çekirdekte mevcuttur. Bu çekirdeğin, iç ve dış faktörlerle etkileşip gelişmesi sürecinde kararlılık gösteren ana hatları ise kendini karakter olarak göstermektedir.

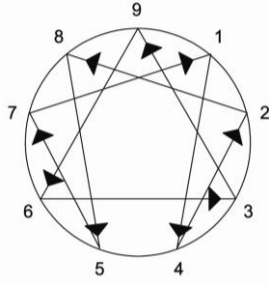
Yunanca'da "oyarak şekil verme" anlamına gelen karakter kavramı, araştırmacılar tarafından daha çok ahlaki değerler bağlamında ele alınmaktadır (Lickona ve ark., 1996; Aslan, 2008). Akiskal (1983)'e göre karakter, kişinin çevresi ve onu yetiştirenlerin etkisi altında gelişen, öğrenilen tutumlardır ve zamanla değişebilir. Cloninger karakteri; zihne işaret eden ve kişiliğin çekirdeğini oluşturan bir kavram olarak tanımlamaktadır. Karakter akılcı ve iradelidir. Cloninger'e göre mizaç; korku, kızgınlık gibi basit emosyonları içerir. Ancak karakter bu basit emosyonlar yerine, olgun bireylerde daha fazla bulunan, bir amaca yönelik; itidal, empati, aşk, ümit ve inanç gibi ikincil emosyonları içermektedir. Cloninger, mizaç ve karakterin birleşiminin kişiliği oluşturduğunu ileri sürmüştür (Svrakic & Cloninger, 2007). DTMM ise karakterin; mizaç özelliklerinin zaman içerisinde "kararlı" ve "sürekli" hale gelerek belirginleşmesi ve şekillenmesiyle oluştuğu görüşündedir. DTMM'ye göre karakter; değişmez değildir ancak değişime çok dirençli olan düşünce, duygulanım ve davranış kalıplarıdır (Yılmaz, 2010).

DTMM; mizaç, karakter ve kişilik arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar: Mizaç, kişiliğin yapısal zeminidir. Karakter ise kişiliğin belirginlik, kararlılık ve tutarlılık gösteren nitelikleridir. Kişilik, mizacın "yapısal ve statik" durumunun üzerinde gelişen "dinamik" bir yapıdır. Kişiliğin gelişiminde, hem mizaç hem de mizaca etki eden etkenler aynı derecede önemlidir. Ancak bu etkenler, mizacı oluşturan özellikler temelinde etkileşirler (Yılmaz, 2010). Buss ve Plomin, herhangi bir etken ya da olayın, mizaçtan tamamen bağımsız bir sonuç oluşturamayacağı görüşündedir (Goldsmith ve ark., 1987). Etkenlerin mizaca etkileri göz ardı edilerek, herhangi bir olay ya da yaşantının bireyde nasıl bir kişilik görünümüne (normal - patolojik) yol açacağı kestirilemez (Yılmaz, 2010).

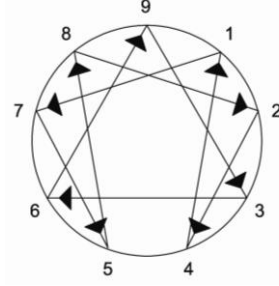
DTMM'nin Temel Kavramları:

Stres ve rahat hatları

Thomas ve Chess (1984) ve Rothbart (1989, 2000) insan davranışlarını açıklamada kalıtsal, statik mizaç özelliklerini ele almanın önemini vurgulamaktadır. Ancak kişilik görünümü; bireylerin içinde buldukları durumlara göre değişiklik göstermektedir (Thomass & Chess, 1977; Mischel, 2004). Bireyler stresli oldukları durumlarda başka, rahatladıkları durumlarda başka şekilde davranabilmektedirler. DTMM ise; yapısal mizaç özelliklerine odaklanmanın yanında, salınabilirlik kavramı üzerinden, bireylerin farklı durumlarda farklı davranışlar sergiledikleri görüşünü desteklemektedir (Yılmaz, 2011). Bizler, bireylerin "normal" durumlar dışında, "stresli ve rahat" durumlarda, sergiledikleri farklı davranışların, "stres ve rahat hatları" kavramları ile açıklanabileceğini öne sürmekteyiz. Burada rahatlama durumundan kastettiğimiz, bireyin benlik bütünlüğünü sürdürmeye yönelik, baskın olarak kullandığı savunma mekanizmalarını geriye çekmesidir. Böylelikle bireyin temel mizaç yapısının normal şartlara uyumunun dışında ilave mekanizmaları da deneyimlemesi ve normalde ortaya koyamadığı davranış ve tutumları sergileyebilmesi mümkün olmaktadır. Stres durumundan kastettiğimiz ise, bireyin normal koşullarda temel mizaç yapısına ait savunma mekanizmalarının yetersiz kalması ve bunun sonucunda psikopatolojik düzeydeki mekanizmalarla uyum sağlama çabasıdır. DTMM'ye göre bireyler aşırı stres ve rahatlama durumunda; temel mizacından farklı bir mizaç tipinin olumsuz ve olumlu mizaç özelliklerini sergileme eğilimindedir (Yılmaz, 2010). (Şekil 10 ve 11)

Şekil 10. Stres Hatları

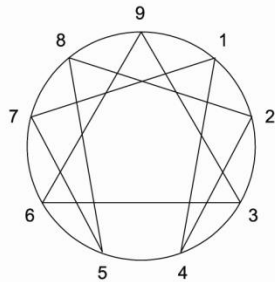

Şekil 11. Rahat Hatları

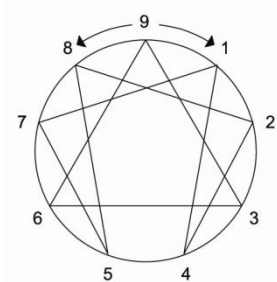
Birey normal şartlara döndüğünde ise; streste ve rahatta sergilediği görünümünden kendi temel mizaç tipine ait görünüm ve mekanizmalara dönmektedir. Örneğin; "Kusursuzluğu Arayan" (DTM1) mizaç tipindeki bir birey, normal şartlarda ciddi, gergin, katı, prensipli, her zaman en doğruyu yapmaya çalışan ve çevresinde gördüğü hata ve eksiklere müdahale eden biridir. Oysa bu birey; rahatladığı durumlarda kontrolü gevşetip, "Keşfetmenin Hazzını Arayan" (DTM7) mizaç tipinin neşeli, keyifli ve şakacı olma gibi olumlu özelliklerini sergiler. Stres durumunda ise; ideallerinin, hayatı geliştirme ve düzeltme çabalarının çevresi tarafından anlaşılmadığını düşünüp, "Duyguların Anlamını Arayan" (DTM4) mizaç tipinin içe kapanma, durgunlaşma ve melankoli gibi olumsuz özelliklerini sergiler. Bireylerin stres ve rahat durumlarında mizaç tiplerine dair kişilik görünümündeki değişiklikler, kişiliğin bir çeşit denge durumu (psikolojik homeostazi) koruma çabası olarak değerlendirilebilir.

Kanat Mizaç Etkisi

Fromm (1999) kişiliğin; özellikle onu tek ve biricik hale getiren yönüne vurgu yapmaktadır. Günlük hayatta da açıkça gözlemlenebileceği gibi saf kişilik tipleri bulunmamaktadır (Riso, 2003). Enneagram sistemi de bu gerçeğe uygun olarak, bireylerin temel kişilik yapılarının yanında "kanat kişilik" adı verilen, temel kişilik yapısına ciddi bir etki ve katkı sağlayarak tiplerin çeşitlenmesine neden olan ve etkinliği kişiden kişiye değişen bir kavramdan bahseder (Palmer, 1991). Kanat mizaç kavramı DTMM'nin Enneagram'la ortak taraflarından biridir. Kanat mizaç; temel mizaç tipine ek olarak bir başka mizaç tipinin de birey üzerinde etkili olmasıdır (Yılmaz, 2010). Dokuz temel mizaç tipi bir çemberde sıralanacak olursa, her bir mizaç tipinin bitişiğindeki rakamla simgelenen mizaç tipi, o mizaç tipinin kanadını temsil eder. Örneğin: "Duyumsal Hareketsel Konfor Arayan" (DTM9) mizaç tipinin kanat mizaç tipleri "Mutlak Güç Arayan"(DTM8) ya da "Kusursuzluğu Arayan" (DTM1) mizaç tipidir (Yılmaz, 2010). (Şekil 12 ve 13)

Şekil 12. Temel Mizaç Tipleri

Şekil 13. Kanat Mizaç Örneği

Kanat mizaç etkisi iki soru ışığında değerlendirilebilir; a) Her bireyde kanat mizaç etkisi var mıdır? b) Kanat mizaç, temel mizaç üzerinde nasıl bir etkide bulunmaktadır?

Bize göre her bireyde kanat mizaç etkisi bulunmaktadır. Ancak etki şiddeti bireyden bireye farklılaşmaktadır. Bir benzetme yapacak olursak; temel mizaç tipleri gökkuşağı renkleri, kanat mizaç da temel mizaç tipine karşılık gelen rengin her iki yanındaki renktir. Bu etkileşimin sonsuz çeşitlilikte olması ve kendine has tonların bulunması bireyin biricikliğini açıklamaktadır.

Edwards (1991), kanat etkisinin, temel mizaç tipinin her iki yanındaki mizaç tipiyle ilişkilendirilmesiyle ilgili olarak, tabiatta bazı dizilimlerin -gökkuşağı renkleri örneğinde olduğu gibi- bilimsel nedenselliğinin henüz açıklanamadığını ancak açıkça görüldüğünü belirtmektedir.

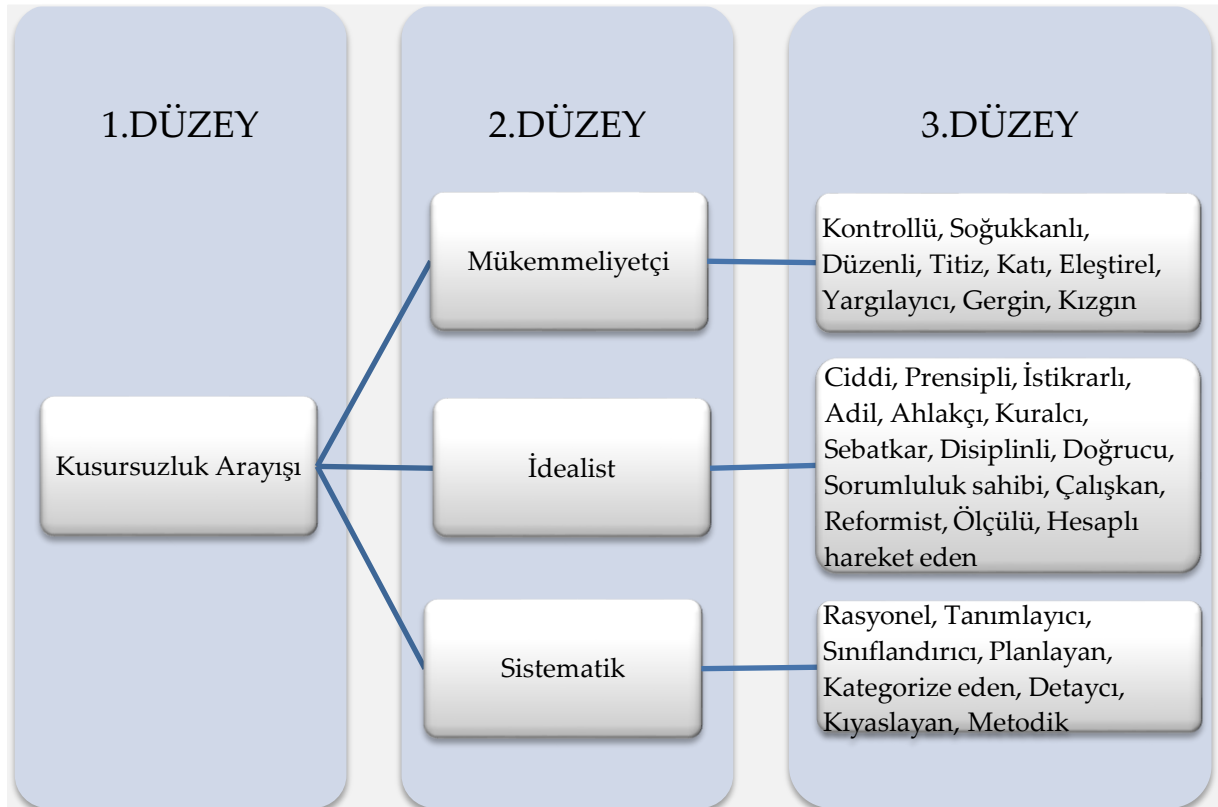
Mizaç ve Bireysel Farklılıklar

Araştırmacılara göre bireyler arası farklılıkların yanında bireyin kendi içindeki değişimlerin de incelenmesi önem taşımaktadır (Mroczek & Spiro, 2003). DTMM' ye göre bireyler arası farklılıklar temelde dokuz farklı mizaç tipi ile açıklanmaktadır. Ancak aynı mizaç tipindeki bireyler arasında da kanat mizaç etkisinden kaynaklanan farklılıklar bulunmaktadır. Buna ek olarak, her bir birey içsel ve çevresel faktörlerin etkisiyle kişilik görünümünü noktasında farklılaşır. Ayrıca bireyler kendi içlerinde stresli ve rahat durumlarda gösterdikleri özellikler ve şiddetleri açısından da farklılaşır. Böylelikle DTMM, öne sürdüğü dokuz mizaç kategorisi ile hem bireylerarası farklılıkları hem de kişinin biricikliğini bir arada değerlendirebilmektedir. Başka bir deyişle; DTMM'ye göre her bir birey, yaşamı boyunca dört mizaç tipiyle ilişkilidir. 1) Temel mizacı 2) Etkilendiği kanat mizacı 3) Stres durumundaki mizacı 4) Rahat durumundaki mizacı (Yılmaz, 2010).

Temel Mizaç Tipleri, Rahat ve Stres Hatları, Kanat Etkisi

Bu bölümde; temel mizaç tipleri (birincil trait -1.düzyey-, ikincil traitler -2.düzyey- ve üçüncül traitler -3.düzyey-) şekiller halinde sunulacak, kanat mizaç etkileri, tiplerin stres ve rahat durumlarında sergileyecekleri tutum ve davranışlar açıklanacaktır (Şekil 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9).

DTM1

Şekil 1. DTM1: Kusursuzluğu Arayan Mizaç Tipi

Stres Durumu

DTM1 mizaçlı bireyler; ahlak kurallarının önemsenmemesi, hata, eksik ve kusurlara müdahale edememeleri, prensip ve ideallerinin dikkate alınmaması, bildiği yöntemin dışında çalışmaya zorlanmaları, mükemmel olamayacağı umutsuzluğuna kapılmaları durumlarında stres yaşarlar.

Stres durumunda, Duyguların Anlamını Arayan Mizaç Tipi (DTM4)'nin olumsuz özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Çevresindekilerin ideallerini, hayatı geliştirme ve düzeltme

çabalarını anlamadıklarını düşünerek, sosyal ilişkilerden uzaklaşıp kendi dünyalarına çekilirler. Anlaşılmadıkları düşüncesinin etkisiyle, kendilerini boşa çaba harcamış gibi görür ve ümitsizlik hissederler. Kederli ve melankolik duygu durumları olur.

Rahatlama Durumu

DTM1 mizaçlı bireyler; her şey kurallara uygun, sistemli ve sorunsuz bir biçimde işlediğinde, işler beklediklerinden daha düzgün bir biçimde yolunda gittiğinde ve şartlar kontrol edilebilir olduğunda rahatlarlar.

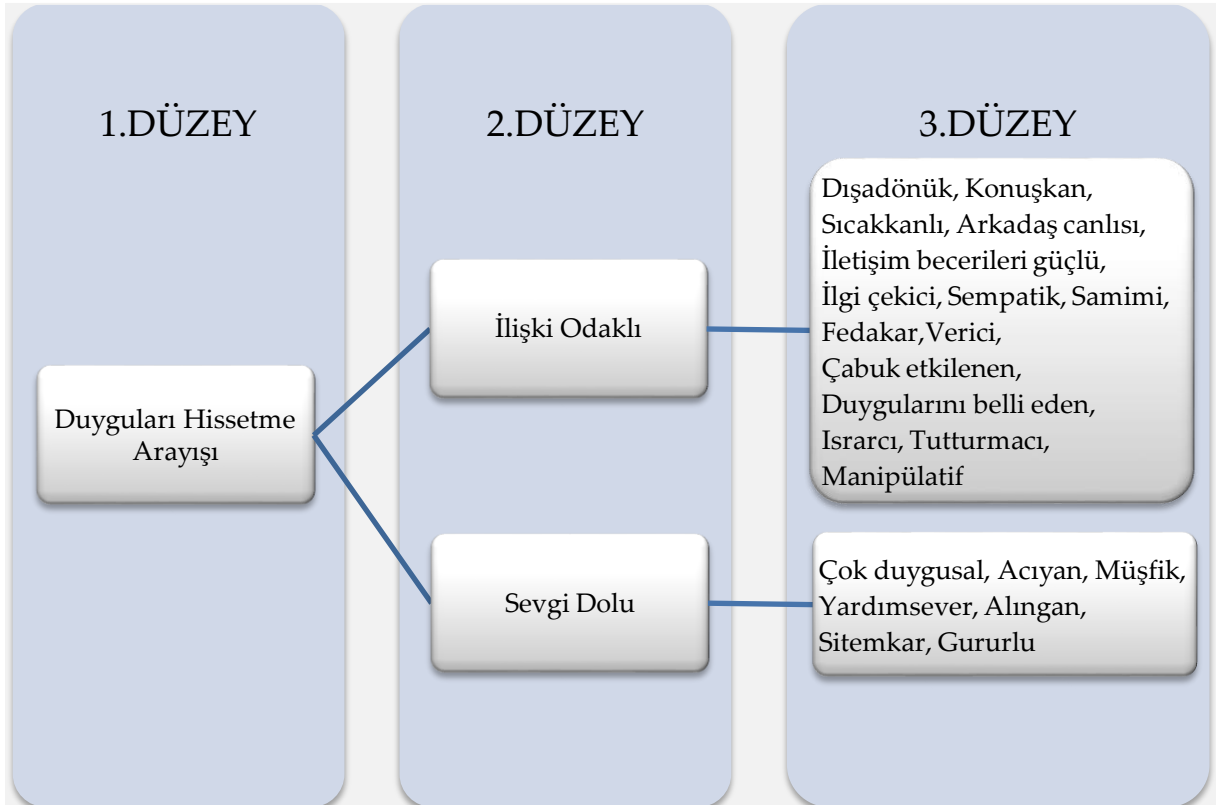
Rahat durumunda, Keşfetmenin Hazzını Arayan Mizaç Tipi (DTM7)'nin olumlu özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Kontrolü gevşetirler. Kurallar konusunda esnek olabilirler. Neşeli, keyifli, şakacı ve eğlenceli olurlar. Eleştirel ve yargılayıcı olmak yerine olaylara daha geniş açıdan bakar, farklı seçeneklerin de varlığını keşfederler. Muhafazakâr olma eğilimlerinden uzaklaşıp, yeniliğe açık olurlar. Keşfetme merakı ve yaratıcılığa eğilimleri artar.

Kanat Etkisi

Duyumsal Hareketsel Konfor Arayan-DTM9 kanadı olan DTM1 mizaçlı bireyler; ilişkilerinde daha mesafeli, soğuk ve temkinlidirler. Sakin ve uyumlu olmaya özen gösterirler. Daha az müdahaleci olurlar. Eleştiri ve yargılarını daha az ifade ederler. Kızgınlık ve öfkelerini daha fazla bastırırlar. Yenilik ve değişimlere karşı daha tutucu ve inatçıdır (Yılmaz, 2010).

Duyularını Hissetmeyi Arayan-DTM2 kanadı olan DTM1 mizaçlı bireyler; ilişkilerinde daha hassas, sıcakkanlı ve girişkendirler. Duygusalıya da önem verir ve paylaşım ihtiyacı hissederler. Adalet ve doğruluğun yanı sıra merhamet ve affediciliği de önemserler. Çevresindekileri daha fazla yönlendirme eğilimi taşırlar ve daha müdahalecidirler. Kusur ve eksiklere karşı duydukları kızgınlığa, duygusal alınganlık da eşlik ettiğinden, daha çabuk öfkelenirler (Yılmaz, 2010).

DTM2

Şekil 2. DTM2: Duyularını Hissetmeyi Arayan Mizaç Tipi

Stres Durumu

DTM2 mizaçlı bireyler; ilgi görmemeleri, sevilmediklerini hissetmeleri, istek ve beklentilerinin karşılanmaması, paylaşım içinde bulunduğu insanlardan karşılık alamamaları, yalnız kalma korkularının tetiklenmesi durumlarında stres yaşarlar.

Stres durumunda, Mutlak Güç Arayan Mizaç Tipi (DTM8)'nin olumsuz özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Hırçın ve öfkeli olurlar. Kırıcı, suçlayıcı ve isyankâr tutumları içine girerler. İstek ve beklentilerinin gerçekleşmemesi durumunda ısrarcı ve talepkar olurlar. Öfke patlamaları, tehditler savurma, intikam isteği, saldırganlık ve sinir krizleri görülür.

Rahatlama Durumu

DTM2 mizaçlı bireyler; ilişkilerinde sevgi, ilgi ve değer görme konusunda tatmin olduklarında, istek ve arzuları gerçekleştiğinde rahatlarlar.

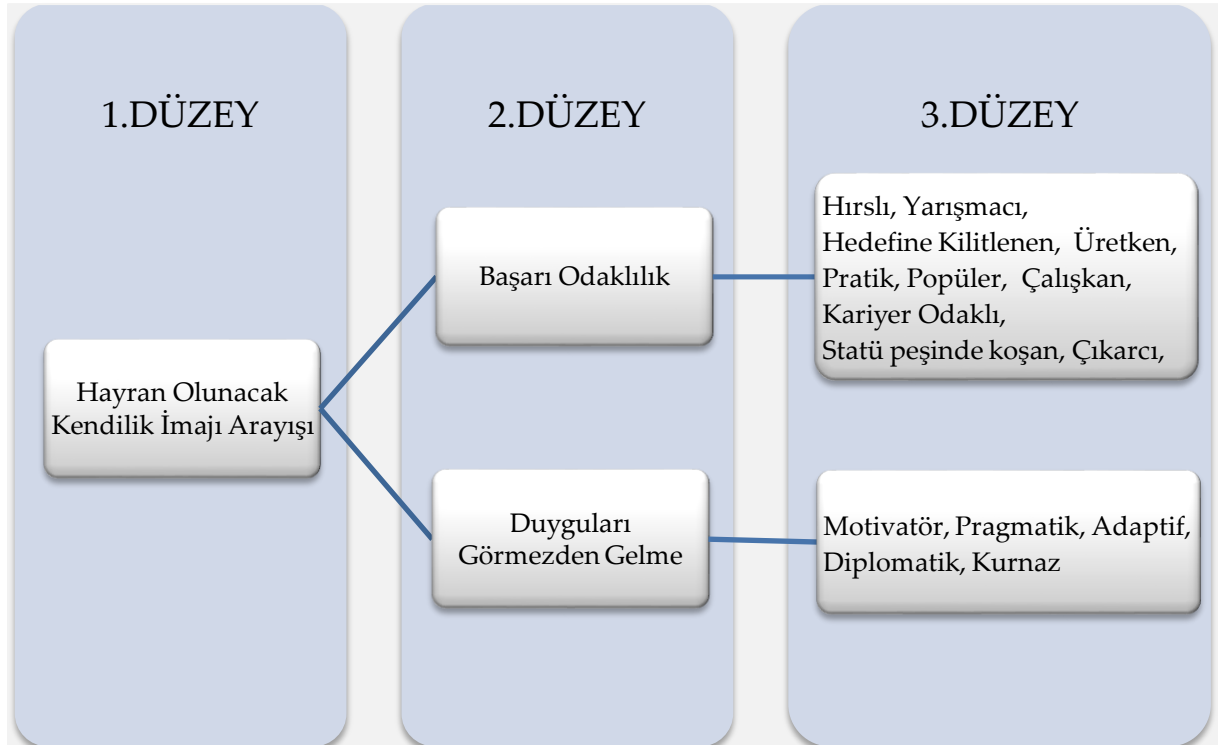
Rahat durumunda, Duyguların Anlamını Arayan Mizaç Tipi (DTM4)'nin olumlu özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Duygusal açıdan nesneye duydukları ihtiyaç ve bağımlılıkları azalır. Yalnız olmaktan da zevk alırlar. Duyguların meydana getirdiği hislerden çok anlamını keşfetmeye odaklanırlar. Duyguların varoluşsal anlamlarını, sanat ve estetik imajlar üzerinden dolaylı bir biçimde ifade ederler.

Kanat Etkisi

DTM1 kanadı olan DTM2 mizaçlı bireyler, duygularını daha çok kontrol edebilirler. Daha titiz, düzenli ve planlı olurlar. Sorumlulukları konusunda daha dikkatlidirler. Daha idealisttirler. Daha gergin, eleştirel ve yargılayıcı olma eğilimindedirler. Prensip, doğruluk ve hakkaniyet gibi kavramları daha fazla önemserler (Yılmaz, 2010).

Hayran Olunacak Kendilik İmajı Arayan-DTM3 kanadı olan DTM2 mizaçlı bireyler; daha hırslı, rekabetçi ve başarı odaklıdır. İlişkilerinde daha baskın ve yönlendiricidirler. Duygularını daha iyi saklayabilirler ve politik olma eğilimindedirler. Popülerlikle daha ilgili ve imajinatiftirler. Narsistik zedelenme açısından daha duyarlıdır (Yılmaz, 2010).

DTM3

Şekil 3. DTM 3: Hayran Olunacak Kendilik İmajı Arayan Mizaç Tipi

Stres Durumu

DTM3 mizaçlı bireyler; üst üste başarısızlık yaşamaları, yeterince başarılı olamamaları, sosyal imaj ve konumlarının zedelenmesi, hedeflerine ulaşma sürecinde rakiplerinin gerisinde kalmaları durumlarında stres yaşarlar.

Stres durumunda, Duyumsal Hareketsel Konfor Arayan Mizaç Tipi (DTM9)'nin olumsuz özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Durağan, pasif ve içe dönük tutumlar sergilerler. Üretkenlikleri azalır. İmaj ve görünümünü önemsemeyiz. Harekete geçmek ve risk almaktan çekinir, karar vermekte zorlanırlar. Narsistik incinme nedeniyle içe kapanıp, yetersizlik duygusu yaşarlar.

Rahatlama Durumu

DTM3 mizaçlı bireyler; hedefledikleri başarıya ulaşıp takdir edildiklerinde, arzuladıkları imaja sahip olduklarında ve hayranlık uyandırdıklarında rahatlarlar.

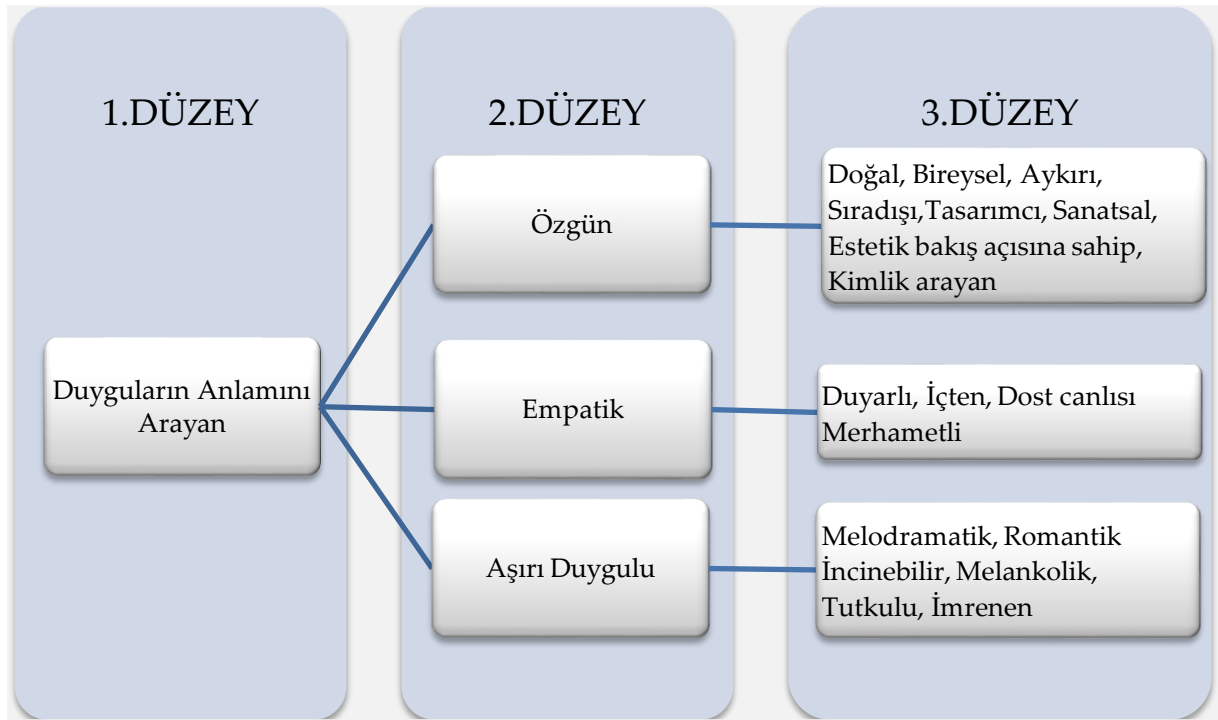
Rahat durumunda, Entelektüel Dinginlik Arayan Mizaç Tipi (DTM6)'nin olumlu özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Narsistik algıdan uzaklaşıp, kendilerini başka kişi ya da gruba adayabilirler. Sadakatle bir şeylere bağlanabilmeyi tecrübe ederler. Çevrelerindeki insanların ihtiyaç ve beklentilerine önem veren, fedakâr tutumlar sergilerler. Ayrıntılara dikkat eder, daha planlı ve sistemli çalışabilirler.

Kanat Etkisi

DTM2 kanadı olan DTM3 mizaçlı bireyler, ilişkilerinde daha sıcak davranışlar sergilerler. Daha sosyal ve konuşkandır. Duyularını daha çok ifade eder ve kontrol etmekte zorlanırlar. Daha alıngan, kırılabilir ve tepkisel olurlar. Daha yardımsever, cömert ve merhametli olurlar (Yılmaz, 2010).

DTM4 kanadı olan DTM3 mizaçlı bireyler; daha içe dönük, durgun, hassas ve incinebilir bir yapıya sahiptirler. Daha romantiktir ve duyguların anlamına yoğunlaşırlar. İlişkilerinde empatik ve anlayışlı olma eğilimi taşırlar. Sanatsal ve estetik duyarlılıkları daha fazladır (Yılmaz, 2010).

DTM4

Şekil 4. DTM 4: *Duyuların Anlamını Arayan Mizaç Tipi*

Stres Durumu

DTM4 mizaçlı bireyler; duygularının fark edilmemesi ve önemsenmemesi, bireysel ve özgün kimliklerini ortaya koyamamaları, çevrelerindeki tarafından sıradan ve yüzeysel görülmesi, başkalarıyla kıyaslanarak eleştirilmeleri, genellenme ya da kategorize edilmeleri, sertlik ve şiddet içeren tutumlarla karşılaşmaları, kuralların dayatılması ve yalnız kalamamaları durumlarında stres yaşarlar.

Stres durumunda, Duyguları Hissetmeyi Arayan Mizaç Tipi (DTM2)'nin olumsuz özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Daha dışadönük ve tepkisel olurlar. Duygusal anlam ve derinlik arayışı, yerini bir an önce duygusal tatmine götürecek yüzeysel nesne ilişkisi arayışlarına bırakır. Bir yandan daha alıngan ve öfkeli olurken diğer yandan neşeli gibi görünen savruk ve hoyrat davranışlar gösterirler.

Rahatlama Durumu

DTM4 mizaçlı bireyler; kendilerine özgü bir biçimde anlamlandırdıkları duygularını özgürce ifade edebildiklerinde, özgünlükleri ve yaratıcılıkları çevreleri tarafından takdir edildiğinde, farklılıkları ve bireysellikleri çevreleri tarafından olduğu gibi kabul edildiğinde rahatlarlar.

Rahat durumunda, Kusursuzluk Arayan Mizaç Tipi (DTM1)'nin olumlu özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Duyguların subjektif algısından daha rasyonel ve nesnel bir algıya geçerler. Kurallı, planlı ve düzenli olmanın gerekliliğine önem verirler. Romantik hayalcilik yerini gerçekçi değerlendirmelere bırakır. Melankoliden uzaklaşıp gündelik pratik ve işleyişle daha ilgili olurlar.

Kanat Etkisi

DTM3 kanadı olan DTM4 mizaçlı bireyler, duygularında daha az kaybolurlar. Daha dışa dönük olurlar. Daha başarı odaklı, hırslı ve çalışkandır. Çevrelerinin takdir ve beğenilerini kazanmayı daha fazla önemserler. Toplumsal imaj ve statülerini daha fazla önemserler (Yılmaz, 2010).

Bilginin Anlamına Ulaşmayı Arayan-DTM5 kanadı olan DTM4 mizaçlı bireyler; daha içe dönük, çekingen, mesafeli, soğuk ve ilgisizdirler. Olaylara daha az duygu katarak gözlemlerler. Daha mantıklı ve analitik düşünürler. Duyguların anlamının yanı sıra daha soyut, felsefi ve teorik konulara ilgi duyarlar (Yılmaz, 2010).

DTM5

Şekil 5. DTM 5: Bilginin Anlamına Ulaşmayı Arayan Mizaç Tipi

Stres Durumu

DTM5 mizaçlı bireyler; sürekli göz önünde olmaları ve dikkatlerin üzerlerinde olması, yeterince yalnız kalamamaları, çabuk karar vermeyi ve hareket etmeyi gerektiren riskli durumlarla karşılaşmaları, mahremiyetlerine müdahale edilmesi, zorlayıcı, sert ve aşırı tepkisel tutumlara maruz kalmaları ve sosyalleşmeye zorlanmaları durumlarında stres yaşarlar.

Stres durumlarında, Keşfetmenin Hazzını Arayan Mizaç Tipi (DTM7)'nin olumsuz özelliklerini gösterirler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Dikkatsiz, kontrolsüz ve dürtüsel davranırlar. Mantıksız ve tutarsız davranışlar sergilerler. Çevrelerindekiyle daha yakın ancak yüzeysel ilişki kurarlar. Patavatsız ve savruk davranışlar sergilerler.

Rahatlama Durumu

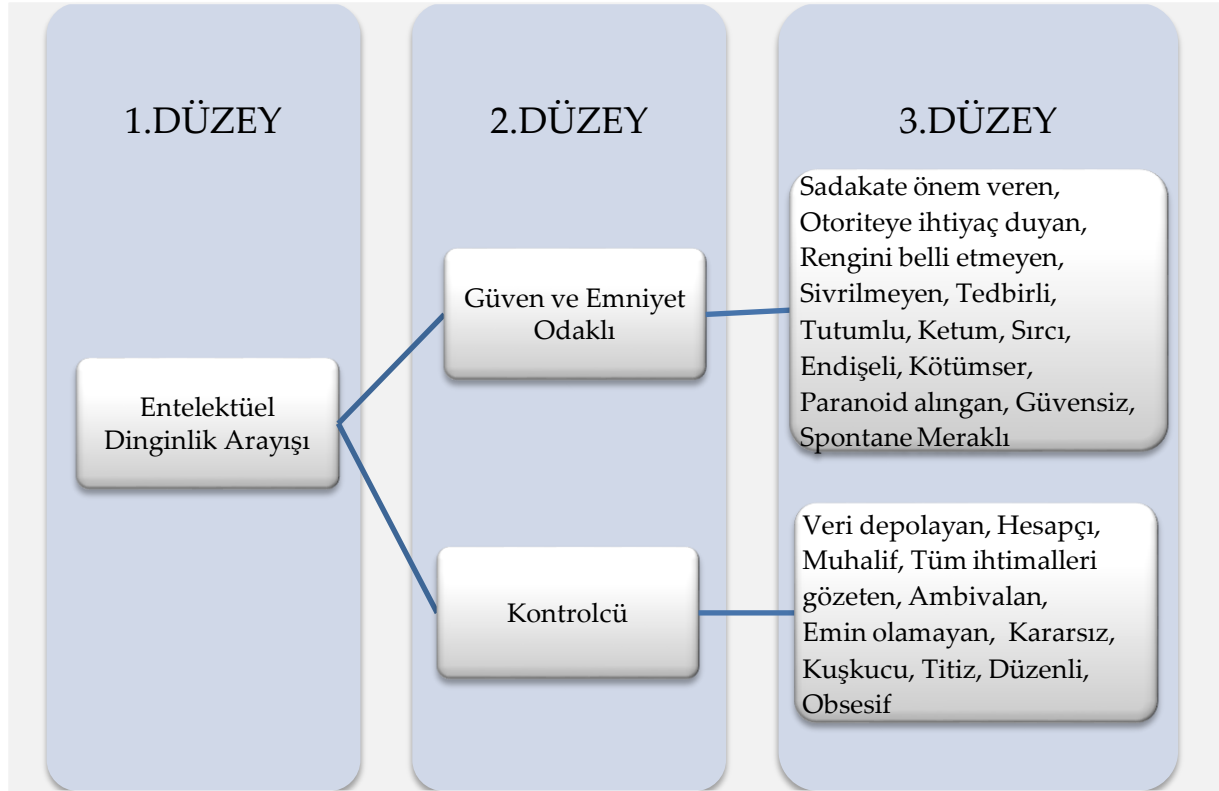
DTM5 mizaçlı bireyler; bilgide uzmanlaştıklarında, yetkinliklerinden emin olduklarında, işlevsellikleri çevreleri tarafından kabul edilip desteklendiğinde rahatlarlar. Rahat durumlarında, Mutlak Güç Arayan Mizaç Tipi (DTM8)'nin olumlu özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Daha dışa dönük ve aktif olurlar. Çevrelerindeki kişileri organize edip, yönetebilirler. İnisiyatif alır ve fikirlerini çekinmeden ortaya koyarlar. Çekingenliklerini aşar ve özgüvenle çevrelerindekiyle liderlik yapabilirler.

Kanat Etkisi

DTM4 kanadı olan DTM5 mizaçlı bireyler, daha duygusal ve sıcaktır. İlişkilerinde daha empatiktirler. Soyut, teorik veri ve analizlerle birlikte duygularının anlamına da yoğunlaşırlar. Sanatsal ve estetik perspektife sahiptirler (Yılmaz, 2010).

Entelektüel Dinginlik Arayan-DTM6 kanadı olan DTM5 mizaçlı bireyler, daha uyumlu ve kontrollüdürler. Daha titiz ve düzenli olurlar. Daha şüpheli, sorgulayıcı ve muhalif olurlar. İlişkilere yönelme ve daha dışa dönük olma eğilimi taşırlar. İlişkilerine daha çok bağlanır ve sorumluluk alırlar (Yılmaz, 2010).

DTM6

Şekil 6. DTM 6: Entelektüel Dinginlik Arayan Mizaç Tipi

Stres Durumu

DTM7 mizaçlı bireyler; isteklerinin yerine getirilmemesi, engellenme ve dilediği kadar özgür olamamaları, hareket alanlarının daralması, sıkıcı ve monoton ortamdaki kurtulamamaları, acı, sıkıntı ve keder hallerinin uzun sürmesi durumlarında stres yaşarlar.

Stres durumlarında, Kusursuzluk Arayan Mizaç Tipi (DTM1)'nin olumsuz özelliklerini gösterirler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Sinirli, gergin ve eleştirel tutumlar sergilerler. Kural ve düzen konusunda hesap sorarlar. Olumsuzluklara odaklanarak, eksik, hata ve kusurları yargırlar. İyimserlikleri azalır hatta yerini kötümserliğe bırakabilir.

Rahatlama Durumu

DTM7 mizaçlı bireyler; istekleri hemen yerine getirildiğinde, haz arayışlarını tatmin ettiklerinde, engellenmedikleri ve kendilerini özgür hissettikleri durumlarda rahatlarlar.

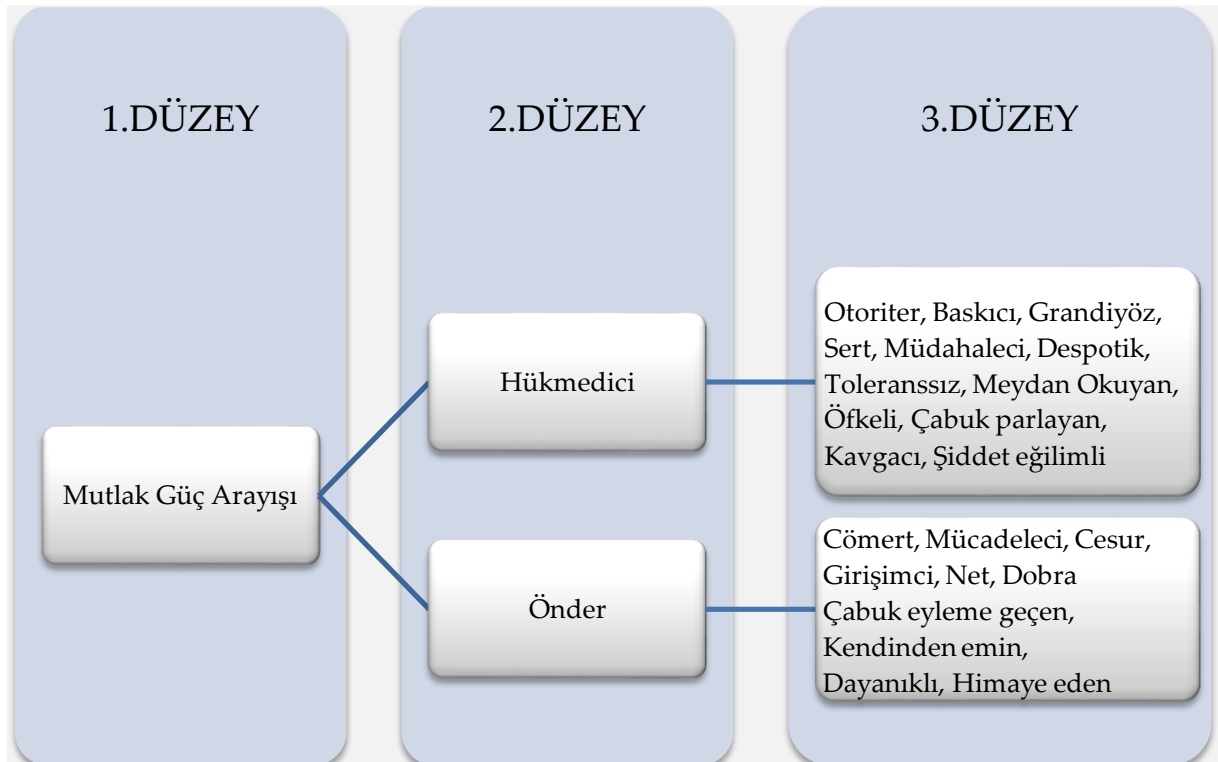
Rahat durumlarında, Bilginin Anlamına Ulaşmayı Arayan Mizaç Tipi (DTM5)'nin olumlu özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Nesnelere uzaklaşıp, yalnız kalma ve kendine yetmenin huzurunu yaşayabilirler. Yüzeysel temas ettikleri konulara derinlemesine ve analitik yaklaşırlar. Tek bir iş ya da konuya odaklanıp, yoğunlaşabilirler. Böylelikle bir konu üzerinde uzmanlaşabilme fırsatını yakalarlar.

Kanat Etkisi

DTM6 kanadı olan DTM7 mizaçlı bireyler; daha endişeli ve şüpheli bireylerdir. Çevresindekileri daha çok dinleyebilen, sorunlar üzerine daha çok düşünen bireylerdir. Daha kontrollü düşünür ve hareket ederler. İlişkilerine daha bağlıdır. Sorumlulukları konusunda daha duyarlıdır. Daha düzenli olma eğilimindedirler (Yılmaz, 2010).

DTM8 kanadı olan DTM7 mizaçlı bireyler; çok daha konuşkan, hareketli, enerjik ve coşkulu bireylerdir. Daha girişken, öne çıkmayı seven, rekabetçi ve iddialı bireylerdir. Daha dürtüsel, saldırgan ve daha başına buyruk olma eğilimindedirler (Yılmaz, 2010).

DTM8

Şekil 8. DTM 8: Mutlak Güç Arayan Mizaç Tipi

Stres Durumu

DTM8 mizaçlı bireyler; çevrelerini kontrol edememeleri ve otorite kuramamaları, mağlubiyete uğramaları, aciz duruma düşmeleri, hâkimiyetlerini sarsacak bir ihanete uğramaları durumlarında stres yaşarlar.

Stres durumlarında, Bilginin Anlamına Ulaşmayı Arayan Mizaç Tipi (DTM5)'nin olumsuz özelliklerini gösterirler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Yüksek özgüvenleri sarsıntıya uğrar, etkin ve lider rollerinden soyutlanıp bir süreliğine çekingen ve pasif tutumlar sergilerler. Eylemci stilleri yerini, kaçınan ve tetikte bir gözlemciliğe bırakır. Daha paranoid düşünürler.

Rahatlama Durumu

DTM8 mizaçlı bireyler; çevrelerindeki sadık, masum ve samimi olduğunu gördüklerinde, otoritelerini tehdit edecek bir durum olmadığında, kontrol ve hâkimiyet tam olarak kendi denetimlerinde olduğunda rahatlarlar.

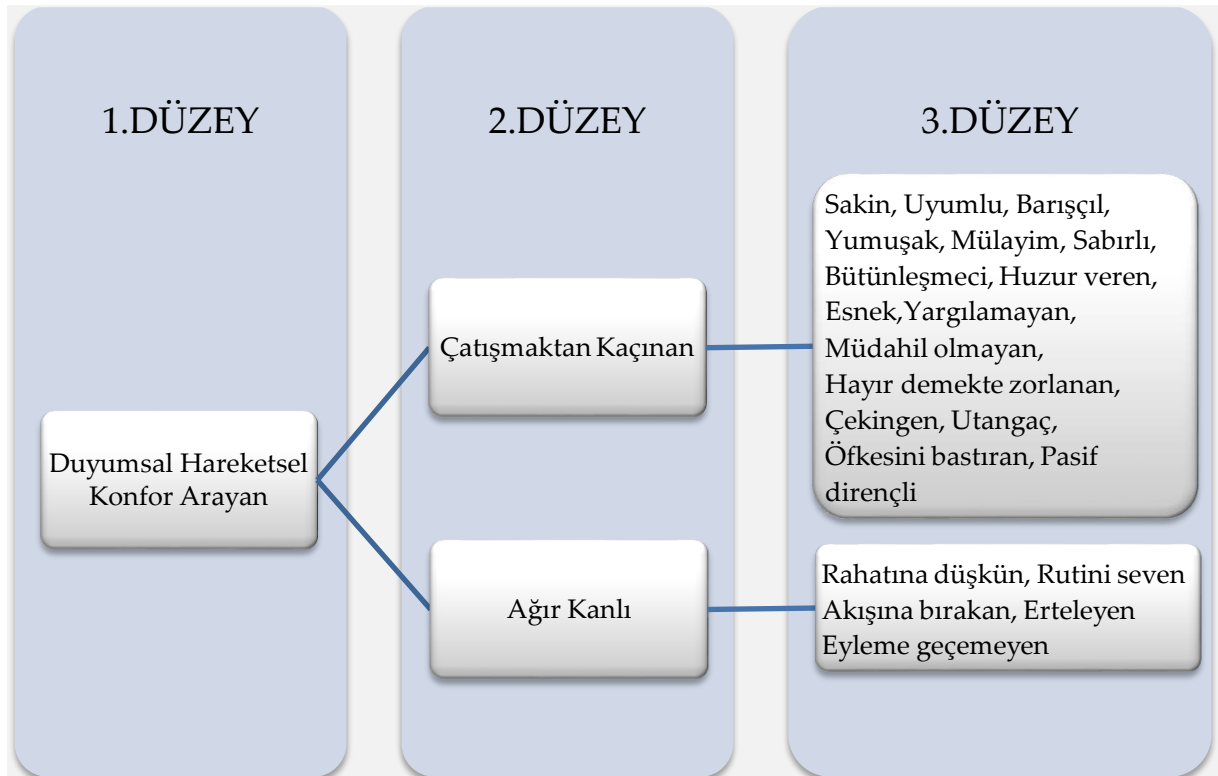
Rahat durumlarında, Duyguları Hissetmeyi Arayan Mizaç Tipi (DTM2)'nin olumlu özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). İlişki nesnelere tahakküm edip, tepeden bakmak yerine onlarla aynı seviyede ilişki kurarlar. Duygularını daha rahat ve açık bir şekilde ifade ederler. Daha hassas ve duyarlı olurlar. Son derece alçakgönüllü, sevecen ve daha yardımsever olurlar.

Kanat Etkisi

DTM7 kanadı olan DTM8 mizaçlı bireyler; daha neşeli, hareketli, enerjik ve girişkendirler. Keyif ve zevk veren etkinliklere daha eğilimlidirler. Daha aceleci ve sabırsızdırlar. Daha dürtüsel, kontrolsüz ve dengesiz tavırlar ortaya koyabilirler. Daha hayalci, abartıcı, maceraperesttirler ve daha çok risk alırlar (Yılmaz, 2010).

DTM9 kanadı olan DTM8 mizaçlı bireyler, daha barışçıl ve arabulucudurlar. Daha yumuşak, sakin ve ağırkanlıdırlar. Olaylara hemen müdahale etmektense biraz kenarda kalıp gözlemlemeyi tercih edebilirler. Daha pasif ve kabullenici ancak daha inatçıdırlar (Yılmaz, 2010).

DTM9

Şekil 9. DTM9: Duyumsal Hareketsel Konfor Arayan Mizaç Tipi

Stres Durumu

DTM9 mizaçlı bireyler; inisiyatif almaya ya da eyleme geçmeye zorlanmaları, baskıcı ve zorlayıcı tutumlara uzun süre maruz kalmaları, alıştıkları düzen ya da rutinin bozulması, sürekli gerilim ve çatışma ortamında bulunmaları, dışlanma ve yok sayılmaları durumlarında stres yaşarlar.

Stres durumlarında, Entelektüel Dinginlik Arayan Mizaç Tipi (DTM6)'nin olumsuz özelliklerini gösterirler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Gergin, güvensiz, kararsız, endişeli ve kaçınan olurlar. Tepkisel, suçlayıcı ve muhalif olurlar. Daha sorgulayıcı ve şüpheli olurlar. Pasif-agresif ve inatçı olurlar.

Rahatlama Durumu

DTM9 mizaçlı bireyler; fiziksel konforu (yeme, içme, dinlenme, cinsellik v.b.) sağlandığında, uyum ve bütünlüşmeyi sağladığında, yaptıklarıyla kendini yeterli ve yetkin hissettiklerinde rahatlarlar.

Rahat durumlarında, Hayran Olunacak Kendilik İmajı Arayan Mizaç Tipi (DTM3)'nin olumlu özelliklerini sergilerler (Bland, 2010; Palmer, 1991). Daha aktif, enerjik ve girişken olurlar. Daha etkin, üretken ve verimli olurlar. Özgüvenli olup, daha kolay öne çıkarlar. Sosyal başarı, statü ve imajlarını önemserler.

Kanat Etkisi

DTM8 kanadı olan DTM9 mizaçlı bireyler; daha sebatkâr, çatışmacı ve iddiacıdır. Daha kolay hayır diyebilirler. Daha girişken, lider, otoriter ve hükmedici olurlar. Daha dürtüsel, zorlayıcı ve talepkar olurlar (Yılmaz, 2010).

DTM1 kanadı olan DTM9 mizaçlı bireyler; daha titiz, düzenli ve çalışkandır. Daha rasyonel ve eleştireldirler. Daha idealist ve sorumluluk sahibidirler. Daha istikrarlı ve kararlı olma eğilimindedirler. Hak / hukuk konularında daha hassastırlar (Yılmaz, 2010).

Mizacın Multidisipliner Doğası

Mizaç araştırmaları; gelişim psikolojisi, eğitim araştırmaları ve klinik psikiyatri gibi insan davranışlarıyla ilişkili çeşitli disiplinlerden veri alır (Goldsmith ve ark., 1987). Benzer bir biçimde mizaç araştırmalarından elde edilen veriler de normal psikolojiden, psikopatolojiye insan davranışıyla ilgilenecek birçok disiplini etkileyecek yaklaşımlar sunar.

Tubman ve ark. (2010), bazı mizaç yapılarının çocukluk döneminden erken erişkinlik dönemine kadar zayıf bir psikososyal gelişim ile ilişkilendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Lerner (1982) ise, bireyin mizacının çevresel talepler ile uyum içinde olmasının daha iyi bir psikososyal uyum meydana getireceğini öne sürmektedir. Bizler, bu görüşe ek olarak bireyin mizaç tipinin ana arayışına uygun olarak, çevrenin de bireyin ihtiyaçlarına cevap verebilmesinin psikososyal uyumu arttırdığı görüşündeyiz. Örneğin, DTM5 mizaçlı bir bireye ana arayışına uygun olarak; yalnız kalıp okuyabileceği ve çalışabileceği, sosyal olmaya zorlanmadığı ancak ortak merak alanlarını paylaşan bireylerle bir araya gelip bilgi alış-verişinde bulunabileceği bir ortam sağlandığında, bu birey daha iyi bir psikososyal uyum gösterecektir.

Kuzgun ve Deryakulu (2006), bireylerin doğuştan getirdikleri gizil güçlerin tespit edilmesi ve bireylerin kendilerine özgü gizil güçlerini geliştirebilmeleri için çevrenin nasıl düzenlenmesi gerektiğini bilmenin önemini vurgulamaktadır. Bizler, mizaç yapılarının bilinmesiyle bireylerin doğuştan getirdikleri potansiyellerin tespit edilmesinin mümkün olduğu görüşündeyiz. Ayrıca, çevrenin bireylerin mizaç yapısına bağlı olarak gelişen istek, beklenti ve ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmesinin de mümkün olabileceği düşüncesindeyiz. Örneğin, DTM1 mizaçlı bir öğrenci, tanımlayan, sınıflandıran, kategorize eden ve kıyaslayan bir bilişsel işleyişe sahiptir. Bu öğrenciye analiz düzeyinde sorular sorulması bu gizil potansiyellerinin ortaya çıkmasına ortam hazırlar. Aynı zamanda titiz ve düzenli yapısı nedeniyle sınıf içinde formal bir oturma düzeninde çalışması sağlandığında daha iyi bir akademik performans göstermesi mümkün olabilir. Bizler, bireyin biricikliğini göz ardı etmeden bireyler arası farklılıkları tespit edebilen yaklaşımımızın eğitim

psikolojisinde kullanışlı bir bakış açısı sağlayacağı görüşündeyiz. Aynı zamanda öğrencilerin bireysel farklılıklarının yaşam boyu değişmeyen mizaç temelinde ele alınması sayesinde, mizaç yapılarına uygun iletişim ve öğretim stratejilerinin belirlenebileceği düşüncesindeyiz. Bunlara ek olarak, okul rehberlik servisleri ve psikolojik danışmanların DTMM'nin kullanışlı bir sınıflandırma yapan sistematik yaklaşımından yararlanarak; psikometrik uygulamalar, istenmeyen davranışların analizi, iletişim özellikleri, yetenek ve eğilimleri belirleme, kariyer planlama gibi alanlarda etkin yardım ve psiko-sosyal müdahale programları oluşturabilecekleri kanısındayız.

Mizaç, psikopatolojilerin öngörülmesi ve önleyici çalışmalar yapılabilmesi açısından da önemli bir parametredir. Bebeklik ve erken çocukluk döneminde belirlenen mizaç profillerinin; orta ve geç çocukluk dönemindeki davranış problemleri, sosyal beceriler ve okula uyum ile ilişki gösterip göstermediğini araştıran bir çalışmada, mizacın 4 ila 8 yıl sonra görülebilecek davranışsal, akademik ve sosyal güçlükleri belirleyebildiği ortaya konmuştur (Sanson ve ark., 2009). Okul öncesi çocuklarda çekingen mizaç yapısının iyileştirilmesi için yapılan boylamsal bir aile eğitim çalışmasında, mizacın anksiyete bozukluklarının erken risklerinin tahmin edilmesinde ve önlenmesinde etkili olduğu gösterilmiştir (Rapee, 2002). Tubman ve Windle (1995), 1 yıl boyunca izledikleri 975 ergenle yürüttükleri çalışmalarında, bazı mizaçların (örneğin zor mizaç yapısı), yüksek düzeyde depresyon, stresli yaşam olayları, madde kullanımı ve düşük düzeyde aile desteğiyle ilişkili olduğunu saptamışlardır. Bizler de benzer bir şekilde çocukların mizaç yapılarının belirlenmesiyle istenmeyen davranış ve psikopatolojilerin önceden tespit edilerek önlenilebileceği görüşündeyiz. Buna ek olarak, DTMM'ye göre mizaç yapılarının yetişkinler için bazı psikopatolojik belirti ve tanılara da yatkınlıkları bulunabilir (Yılmaz ve ark., 2011). Bu görüşlerimizin geçerliliğinin, yapılacak klinik çalışmalarla desteklenebileceği düşüncesindeyiz.

Mizaç ve psikoterapi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, mizacın psikoterapötik tedavi yaklaşımları üzerindeki etkinliğini ortaya koymaktadır (Luty ve ark., 1998; Joyce ve ark., 2007). Günümüzde yaygın olarak kullanılan bilişsel davranışçı terapi (BDT) yöntemleri, insan davranışlarını ve psikopatolojileri fenomenolojik bir yaklaşımla ele almakta ancak nedenselliği üzerinde pek durmamaktadır. BDT'den köken alan ve nedenselliğe daha fazla önem veren şema terapi ise; insan davranışının nedenlerini açıklamakta mizaç ve kişiliğe vurgu yapmaz. Oysa mizaç ve kişiliğin, insan davranışlarının kökeni olduğu bilinmektedir (Rovai ve ark., 2013). Bizler, mizaç kategorilerine ait özelliklerin ana varoluş pozisyonlarıyla bilinmesinin; bireyin tüm davranış, duygu ve düşüncelerinin (kognisyon) altında yatan nedeni anlamamızı sağladığı görüşündeyiz. Mizacın, bireyin yatkın olduğu normal ve anormal davranışları bilebilmemizi sağladığından yola çıkarak, terapötik protokollerin kökenine mizaç ve kişiliğin alınması gerektiği düşüncesindeyiz.

Sonuç

Bizce insan psikolojisini anlamak; normal ve psikopatolojik davranışları açıklayabilen test edilebilir ve uygulanabilir olan bir mizaç / kişilik modeliyle mümkün olabilir. DTMM, insan doğasını davranışsal, duygusal ve bilişsel yönleriyle bütüncül ele alarak, bireyi anlamaya odaklanmaktadır. Bireyler arası farklılıkları mizaç temelinde tutarlı bir biçimde tespit ederken, mizaçtan karakter ve kişiliğe doğru olan gelişimde, bireyin biricikliğini göz önünde bulundurmaktadır. Ayrıca rahat ve stres durumlarında, bireylerin davranışlarında meydana gelebilecek değişimleri açıkça ortaya koyabilmektedir. DTMM, mizaç ve kişilik kavramlarının doğru bir zeminde değerlendirilmesiyle; bireylerin psikososyal uyumunun artırılabilceğini, bireysel farklılıklara duyarlı bir eğitim yaklaşımı belirlenebileceğini, psikopatolojilerin öngörülebileceğini, gerçekçi ve işe yarar terapötik yaklaşımlar geliştirilebileceğini öne sürmektedir.

Sonuçta DTMM, insan davranışlarının nedenlerini açıklayabilecek, psikiyatri, psikoloji ve eğitim alanlarında hem araştırma hem de pratikte kullanılacak, kapsamlı ve bütüncül bir model olmaya adaydır. Gelecekte DTMM ile ilgili yapılacak bilimsel çalışmalardan elde edilecek kanıt dayalı veriler, bahsi geçen tüm alanlarda, modelin sınanabilirlik ve işe yararlığının ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akiskal, H. S., Hirschfeld, R. M., Yerevanian, B. I. (1983). The relationship of personality to affective disorders. *Archives of General Psychiatry*, 40(7), 801-10.
- Akiskal, H. S., Mallya, G. (1987). Criteria for the soft bipolarspectrum: treatment implications. *Psychopharmacology Bulletin*, 23, 68-73.
- Akiskal, H. S. (1998). Toward a definition of generalized anxiety disorder as an anxious temperament type. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 98 (393), 66-73.
- Arthur, K. B. (2008). Attachment Styles and Enneagram Types: Development and Testing of an Integrated Typology for use in Marriage and Family Therapy. Dissertation of doctor of Philosophy in Human Development. Virginia Polytechnic Institute and State University, Virginia.
- Aslan, S. (2008). Kişilik, Huy ve Psikopatoloji. *Psikiyatride Derlemeler, Olgular ve Varsayımlar*, 2 (1-2), 7-19.
- Aslankara, M., Aydemir, N., Körpe, E., & Ünver, E. (2006). Psikolojide Kontrol Problemi. *Türk Psikoloji Bülteni*, 38, 21.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E.E., Bem, D. J., Nolen Hoeksema, S. (1999). Atkinson and Hilgard Psikolojiye Giriş. (çev: Yavuz, A.). Arkadaş yayınları
- Bland, A. M. (2010). The Enneagram: A review of the empirical and transformational literature. *Journal of Humanistic Counseling, Education And Development*, 49, 16-31.
- Burger, M. J. (2006). *Kişilik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Buss, A. H., Plomin, R. A. (1975). *Temperament theory of personality development*. Oxford: Wiley-Interscience.
- Caspi, A., Harrington, H., Milne, B., Amell, J. W., Theodore, R. F., Moffitt, T. E. (2003). Children's behavioral styles at age 3 are linked to their adult personality traits at age 26. *Journal of Personality*, 71(4), 495-515.
- Caspi, A., Roberts, B. W., (2001). Personality development across the life course: The argument for change and continuity. *Psychological Inquiry: An International Journal for the Advancement of Psychological Theor*, 12(2), 49-66.
- Clark, L. A. (2005). Temperament as a Unifying Basis for Personality and Psychopathology. *Journal of Abnormal Psychology*, 114(4), 505-521. doi:10.1037/0021-843X.114.4.505
- Cloninger, C. R., Svrakic, D. M., & Pryzbeck, T. R. (1993). A psychobiological model of temperament and character. *Archives of General Psychiatry*, 50, 975-990.
- Costa, P. T. Jr., McCrae, R. (1990). Personality Disorders and The Five-Factor Model of Personality. *Journal of Personality Disorders*, 4 (4), 362-371. doi: 10.1521/pedi.1990.4.4.362.
- Costa, P. T., & McCrae R. R. (1995). Domains and Facets: Hierarchical Personality Assessment Using the Revised NEO Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64(1), 21-50.
- Dikeçligil B. (2010). Bilimsel paradigmalarmın oluşumunda ve dönüşümünde sosyolojik bağlam. *Toplum Bilimleri*, 4(7), 53-61.
- Edwards, A. C. (1991). Clipping the wings of the Enneagram; a study in people's perceptions of aninefold personality typology. *Social Behavior and Personality*, 19 (1), 11-20.
- Endler, N. S. (2006). The temperamental nature of personality. *European Journal of Personality*, 3 (3), 151-165.
- Eysenck, H. J. (1998). *Dimensions of Personality*. London: Transaction Publishing.
- Frances, A. (1982). Categorical and dimensional systems of personality diagnosis: A comparison. *Comprehensive Psychiatry*, 23 (6), 516-527.
- Fromm, E. (1999). *Erdem ve mutluluk*, (Çev: A. Yörükön). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Gardiner, J. (2012). Fibonacci, quasicrystals and the beauty of flowers. *Plant Signaling and Behavior*, 7(12), 1721-3. doi: 10.4161/psb.22417.
- Goldsmith, H. H., Buss, A.H., Plomin, R., Rothbart, M. K., Thomas, A., Chess, S., et. al. (1987). Roundtable: What is temperament? Four Approaches. *Child Development*, 58 (2), 505-529.
- Goodwin, F. K., Jamison K. R. (1990). *Manic-depressive illness*. New York: Oxford University Press.
- Hall, C. S., Lindzey, G. & Campbell, J. B. (1997). *Theories of Personality*. (4th Ed.). Canada: Wiley Publishers.
- Joyce, P. R., McKenzie, J. M., Carter, J. D., Rae, A. M., Luty, S. E., Frampton, C. M. A., et. al. (2007). Temperament, character and personality disorders as predictors of response to interpersonal psychotherapy and cognitive-behavioural therapy for depression. *The British Journal of Psychiatry*, 190, 503-8.
- Kazantseva, A. V., Gaysina, D. A., Malykh, S. B., & Khusnutdinova, E. K. (2009). Role of dopamine transporter gene (DAT1) polymorphisms in personality traits variation. *Russian Journal of Genetics*, 45(8), 974-980.
- Kesebir, S. (2002). Ailede bipolar bozukluk öyküsü olan ve olmayan bipolar bozukluk tanılı bireylerde ve birinci derece yakınlarında mizaç özellikleri. Uzmanlık tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kuş, E. (2007). Sosyal bilim metodolojisinde paradigma dönüşümü ve psikolojide nitel araştırma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10 (20), 19-41.
- Kuzgun, Y., Deryakulu, D., (2006).Eğitimde bireysel farklılıklar. Kuzgun, Y., Deryakulu, D. (Ed.) *Bireysel Farklılıklar ve Eğitime Yansımaları* (s. 1-12).Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Lerner, V. J., (1982). The role of temperament in psychosocial adaptation in early adolescents: A test of a "goodness of fit" model. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 143(2).
- Lickona, T., Schaps, E., & Lewis, C. (1996). Eleven Principles of Effective Character Education. *Journal of Moral Education*, 25 (1).
- Livio, M. (2003). *The golden ratio*. New York: Broadway Publishing.
- Luty, E. S., Joyce, P. R., Mulder, R. T., Sullivan, P. F., McKenzie, J. M. (1998). Relationship between interpersonal psychotherapy problem areas with temperament and character: A pilot study. *Depression and Anxiety*, 8(4), 154-159.
- McAdams, D. P. (2009). *The person: An introduction to the science of personality psychology*. (5th Ed.) New Jersey: Wiley Publishers.
- Michael, R. (1987). Temperament, personality, and personality disorder. *The British Journal of Psychiatry*, 150, 443-458. doi:10.1192/bjp.150.4.443
- Mischel, W. (2004). Toward an integrative science of the person. *Annual Review of Psychology*, 55, 1-22.
- Mroczek, D. K, Spiro, A. (2003). Modeling Intraindividual change in personality traits: findings from the normative aging study. *Journal of Gerontology*, 58B, 153-165.
- Packiriswamy, V., Kumar, P., & Rao, M. (2012). Identification of facial shape by applying golden ratio to the facial measurements: an interracial study in malaysian population. *North American Journal of Medical Science*, 4(12), 624-9. doi: 10.4103/1947-2714.104312.
- Palmer, H. (1988). *The enneagram: Understanding yourself and others in your life*. San Francisco: Harper and Row Publishers.
- Palmer, H. (1991). *The enneagram*. New York: Harper Collins Publishers.
- Perry, A. K. (1997). "Leading with skill and soul : Using the Enneagram and the Brent Personality Assessment System". Dissertation Thesis. Seattle University, Seattle.
- Plomin R. & Caspi, A.(1999). Handbook of Personality: Theory and Research. (2nd Ed.). Pervin, L. A., John, O. P. (Ed.), *Behavioral genetics and personality* (pp. 251-276).New York, Guilford

- Randall, S. (1979). The development of an inventory to assess enneagram personality type. Dissertation Abstracts International-B, 40, 4466.
- Rapee, R. M. (2002). The development and modification of temperamental risk for anxiety disorders: prevention of a lifetime of anxiety?. *Biological Psychiatry*, 52(10), 947-957.
- Riso, D., & Hudson, R. (1999). The Riso-Hudson Enneagram Type Indicator (Version 2.5) offprint. New York: The Enneagram Institute.
- Riso, D. R., Hudson, R. (2000). *Understanding the enneagram*. New York: Houghton Mifflin Company.
- Riso, D. R. (2003). *Kişilik Tipleri*. İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- Rothbart, M.K. (1989). Handbook of temperament in childhood, Kohnstamm, G. A., Bates, J., Rothbart, M. K. (Eds.) *Biological Processes in Temperament*. England: Wiley.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A. (1994). Temperament and the development of personality. *Journal of Abnormal Psychology*, 103(1), 55-66. doi: 10.1037/0021-843X.103.1.55
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Evans, D. E. (2000). Temperament and personality: Origins and outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 122-135. doi:10.1037/0022-3514.78.1.122
- Rovai, L., Maremmi, A. G., Rugani, F., Bacciardi, S., Pacini, M., Dell'osso, L., et. al. (2013). Do Akiskal & Mallya's affective temperaments belong to the domain of pathology or to that of normality? *European Review for Medical and Pharmacological Sciences*, 17(15), 2065-79.
- Sanson, A., Letcher, P., Smart, D., Prior, M., Toumbourou, J. W., Oberklaid, F. (2009). Associations between Early Childhood Temperament Clusters and Later Psychosocial Adjustment. *Merrill-Palmer Quarterly*, 55(1). 26-54
- Schultz, D. P. & Schultz, S. E. (2002). *Modern Psikoloji Tarihi*. (2. baskı.) İstanbul: Kaknüs Yayınları, 586.
- Shedler, J., Westen, D. (2004). Dimensions of personality pathology: An alternative to the five-factor model. *The American Journal of Psychiatry*, 161, 1743-1754.
- Shine, R. L. (1998). How shall we speak of childrens personalities in middle childhood? A preliminary taxonomy. *Psychological Bulletin*, 124(3), 308-332.
- Strelau, J. & Angleitner, A. (Eds). (1991). *Explorations in temperament: International perspectives on theory and measurement (Perspectives on Individual Differences)*. New York:Plenum.
- Strelau, J. (2002). *Temperament A Psychological Perspective*. New York: Kluwer Academic Publishers.
- Svrakic, D.M., Cloninger, C.R. (2007). Kaplan&Sadock's Psikiyatri el kitabı. Sadock, B. J., Sadock, V. A. (Ed)Kişilik Bozuklukları (s, 2063-2105). Güneş Kitabevi.
- Taymur, I., Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 154-177.
- Thomas, A., Chess, S. (1977). *Temperament and development*. New York: Brunner/Mazel.
- Thomas, A., Chess, S. (1984). Genesis and evolution of behavioral disorders: From infancy to early adult life. *The American Journal of Psychiatry*, 141(1), 1-9.
- Tubman, J. G., Lerner, R. M., Lerner, J. V., Eye, A. (2010). Temperament and adjustment in young adulthood: A 15-year longitudinal analysis. *American Journal of Orthopsychiatry*, 62(4), 564-574. DOI: 10.1037/h0079367
- Tubman, J. G., Windle, M. (1995). Continuity of difficult temperament in adolescence: Relations with depression, life events, family support, and substance use across a one-year period. *Journal of Youth and Adolescence*, 24(2),133-153.
- Wagner, J. P., Walker, R. E. (1983). Reliability and validity study of a Sufi personality typology: The enneagram. *Journal of Clinical Psychology*, 39 (5), 712-717.
- Yılmaz, E. D. (2010). Dokuz tip mizaç modeli'ne göre çocuklarda karakter ve kişilik gelişimi. İstanbul: Hayat Yayınları.

Yılmaz, E. D., Gençer, A. G., & Aydemir, Ö. (2011). Tarihsel bir sistemin yeni bir mizaç modeline evrimi: Dokuz tip mizaç modeli. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(2), 165-166.

Yılmaz, E. D., Gençer, A. G., Aydemir, Ö., Yılmaz, A., Kesebir, S., Ünal, Ö., ve ark. (2014). Dokuz tip mizaç ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirliği. *Eğitim ve Bilim*, 171(39), 115-137.

Zinkle, T. (1974). A pilot study toward the validation of the Sufi personality typology. *Dissertation Abstracts International-B*, 35, 2418.

Bilgi

Katkılarından dolayı Prof. Dr. Mustafa Bilici ve Psikolog Burcu Buğan'a teşekkür ederiz.